

NEADRESNÉ A NEVIDITELNÉ K fenomenologické interpretaci motivu „neadresných jevů“ v biologii Adolfa Portmanna

Martin Nitsche

Cílem této studie je fenomenologická interpretace toho, co bývá považováno za zásadní „epistemologický problém“ biologických spisů Adolfa Portmanna, totiž jeho teze o *neadresnosti* vlastních jevů sebeprezentace organismů.¹ Fenomenologie a Portmannova biologie se zásadně odlišují v tom, co chápou jako jev, avšak na metarovině těchto odlišných koncepcí jevu, tj. na rovině výkladu *smyslu* jevení, se Portmann fenomenologii naopak ztatelně přibližuje. Týká se to právě, jak chceme ukázat, důrazu na neadresnost vlastních jevů. V této studii nejprve popíšeme rozdíl v pojetí jevu, který Portmann chápe jako zjev, zatímco fenomenologie jako vjem. Na tomto základě se pak ve druhé části zaměříme přímo na fenomenologickou interpretaci Portmannova rozlišení mezi adresnými a neadresnými jevy a ve třetí části na popis analogií mezi koncepty neadresnosti a neviditelnosti.

Při fenomenologické interpretaci Portmannových myšlenek je nutné mít vždy a od počátku na paměti, že jde o biologa a jeho úvahy, jakkoli se zdají být fenomenologické, respektive širěji filosofické či estetické, náležejí především do biologického kontextu. Interpret, fenomenolog, se tak vyhne mnoha možným konfúzím, které by mohly vyplývat z toho, že Portmann často užívá jazyk blízký fenomenologii, když mluví například o zjevování, vjemech, či dokonce o „fenomenologickém zkoumání“.²

---

¹ Nejnověji na tento problém v českém prostředí upozornil Jiří Klouda ve studii *Hermeneutický rozměr Portmannovy teoretické biologie*, in: *Reflexe*, 58, 2020, str. 75–99, konkrétně na straně 82. Klouda samotný tento problém řeší epistemologicky jako problém poznání v kontextu hermeneutiky živého, ale implicitně vyzývá k reflexi problému i fenomenology.

² A. Portmann, *Neue Wege der Biologie*, München 1960; český překlad V. Bendy: týž, *Nové cesty biologie*, in: *Scientia & Philosophia*, 7, 1997, str. 49–161, a *Scientia & Philosophia*, 8, 1997, str. 4–111 (dále citováno jako *Nové cesty biologie*, I, resp. II). Týž, *Nové cesty biologie*, I, str. 146. Zdeněk Neubauer, který se výrazně zasloužil o silnou pozici Portmannova myšlení na české intelektuální scéně, se pokusil in-

Při negativní odpovědi na otázku, zda lze Adolfa Portmanna považovat za fenomenologa, bychom mohli velmi rychle čelit námitce, že fenomenologie není jen jedna a že fenomenologických metodologií je vícero. Proto se pokusím o uvedení takových argumentů, které by platily napříč různými variantami fenomenologického přístupu ke skutečnosti; od prvních distinkcí mezi husserlovskou a heideggerovskou cestou až k současným, zvláště francouzským, kritikám obou těchto přístupů. Vycházím tedy z přesvědčení, že fenomenologická škola dosud vychází z jednotného metodologického jádra. Při odlišení zjevu a vjemu přihlídnou především k Husserlovi, v části o neadresnosti doplnkově zhodnotím Heideggerovo vymezení fenomenologie z *Bytí a času* a v závěrečné části studie rozvinu v analogii s neadresností Merleau-Pontyho a Henryho pojetí neviditelná.

Rozsáhlejší literatura existuje především ke vztahu Portmanna s Merleau-Pontym; podle belgického filosofa Dewitta lze doložit, že oba navzájem četli a komentovali své rané dílo.³ Merleau-Pontyho dochované komentáře (a proto i většina zmíněné literatury)⁴ se pohybují především v kontextu interanimality, který v této studii necháváme zcela stranou, protože jej považujeme za dostatečně probádaný.

---

tegrovat portmannismus a fenomenologii do podoby „fenomenologické biologie“; viz Z. Neubauer, *Esse obiectivum – esse intentionale. Cestou k fenomenologické biologii*, in: *Scientia & Philosophia*, 8, 1997, str. 113–160. Využil přitom mimo jiné analogie mezi morfologickou specificitou neadresných jevů a eidetickou variací (tamt., str. 125 n.): neadresnost podle něj znamená stejnou alternativu k objektivnímu chápání jevů jako husserlovská intencionalita. V první části této studie však ukazujeme, že pojetí fenomenality u Husserla a Portmanna se liší svým pochopením fenomenální situace natolik, že je tím spojení s fenomenologií přinejmenším velmi komplikováno, ne-li znemožněno. Neubauer zároveň příliš akcentoval intencionalitu jako základní metodologický náhled fenomenologie (až tomisticky, pod vlivem Jiřího Polívky, viz tamt., str. 117); avšak, jak ukážeme ve třetí části naší studie, fenomenologie na myšlenku intencionality nestojí, což se ukazuje i pod vlivem postupného zveřejňování dříve neznámých Husserlových textů z pozůstalosti.

³ Týká se to titulů M. Merleau-Ponty, *Struktura chování a Fenomenologie vnímání*, resp. A. Portmann, *Tiergestalt*. Viz J. Dewitte, *L'interanimalité comme intercorporéité et intervisibilité. Merleau-Ponty lecteur de Portmann*, in: J. Gayon – P. F. Moreau (vyd.), *Corps et individuation. Annales doctorales*, I, Dijon 1998, str. 89–117, zde str. 110.

⁴ Viz M. Merleau-Ponty, *Řeč, dějinnost, příroda. Shrnutí přednášek z Collège de France (1952–1960)*, přel. J. Halák, Praha 2018, str. 73 n. Ze sekundární literatury viz zvláště: F. Burgatová, *Svoboda a neklid zvířecího života*, přel. O. Smolová, Praha 2018, str. 253 n. a F. Burgat – C. Ciocan (vyd.), *Phénoménologie de la vie animale*, Bucarest 2016.

1. Zjev a vjem – základní diference mezi portmannovskou biologii a fenomenologií

V první části této studie je naším cílem ukázat, proč nelze Portmanna považovat za fenomenologa. Takové negativní vymezení zároveň považujeme za podmínku otevření přínosného a důležitého dialogu mezi Portmannovým dílem a fenomenologií.

To, co Portmann zkoumá ve svých textech týkajících se sebe prezentace živých organismů a jejich zjevu, lze z fenomenologického hlediska považovat za základní fenomenální situaci – totiž za situaci založenou na zkušenosti vnímání, v jejímž rámci pak probíhají fenomenologická analýza a deskripce fenomenality. Avšak právě na odlišném pochopení situovanosti zjevu lze dobře ukázat, proč *nelze* Portmanna považovat za fenomenologa. Stručně řečeno: Portmann *nepřisuzuje vnímajícímu zakládající roli*, zatímco pro fenomenologii je fenomenální situace primárně založena ve zkušenosti vnímajícího. Fakt fenomenální sebe prezentace živých organismů by Portmann patrně ani nepovažoval za situaci v první řadě založenou na zkušenosti vnímání.⁵ Z toho důvodu bych byl velmi opatrný při určování Portmannova přístupu přívlastkem „fenomenologický“, jak se často děje s odůvodněním, že pro něj „smyslově vnímatelné kvality jsou primární“.⁶ Jak dále ukážeme, pro fenomenologii je primární vnímání z perspektivy vnímajícího, nikoli vnímatelné kvality.

Portmannův nezájem o vnímajícího je zřejmý již z toho, že ve fenomenální situaci sebe prezentace je vnímajícímu přisouzena v první řadě pasivní role *adresáta* vlastních projevů konkrétního živého organismu. A jako adresát je přitom vnímající především nositelem receptorů, na které se vlastní jev obrací a které spoluurčují jeho konkrétní význam jako signálu v biologickém kontextu potravinového řetězce či rozmnožování. Ačkoli se tedy adresát svým vnímáním nepodílí na vzniku fenomenální situace sebe prezentace organismu, hraje přece jen nějakou roli při určení

---

⁵ Jiří Klouda upozorňuje na důležitost, kterou Portmann přikládal tomu, aby přírodovědec zaujímal „estetický postoj“; viz J. Klouda, *Hermeneutický rozměr Portmannovy teoretické biologie*, str. 87–89. To jasně ukazuje, jak důležité je pro Portmannovo myšlení vnímání živého zjevu, ale neznamená to, že by vnímání konstituovalo fenomenalitu zjevu – jak je tomu ve fenomenologii.

⁶ Tak shrnuje postoj českého portmannismu Filip Jaroš: „Portmann vychází z jiné myšlenkové tradice, jeho přístup může být charakterizován jako fenomenologický: smyslově vnímatelné kvality jsou primární.“ F. Jaroš, *Darwinismus a portmannismus. Střetnutí nesouměřitelných biologických paradigmat?*, in: *Teorie vědy*, 32, 2010, str. 301–318, str. 305.

jejího biologického významu. K tomu ovšem jako vlastní výzva pro dialog s fenomenologií přistupuje zásadní Portmannova teze, podle níž pro pochopení vlastního fenomenálního významu sebe prezentace organismů jsou důležitější *neadresné* jevy, tedy takové, jejichž význam nelze odvodit od kauzálních souvislostí signalizace v rámci vztahů mezi organismy. Neadresné jevy mají smysl samy o sobě, jejich fenomenalita se netvaruje pro vnímající receptory a jejich jediným předpokladem je světelné pole, jak Portmann pozoruhodně zdůrazňuje (viz podrobněji dále).

Fenomenologický přístup k fenomenálním situacím všeobecně (tj. k situacím, v nichž se něco ukazuje) je zcela jiný. Abychom tento přístup přiblížili, připomeňme nejprve jednoduchý „kopernikánský“ obrat, který v otázce fenomenality provádí Kantova kritická filosofie. Kantova *Kritika čistého rozumu* přisuzuje při konstituci zjevu klíčovou roli subjektivitě vnímajícího člověka: „věci jakožto jevy nemohou existovat samy o sobě, nýbrž jen v nás“ – a proto „veškerý náš názor není ničím jiným než představou jevu“.⁷ Tímto Kantovým krokem se, jak známo, etabluje *transcendentální* filosofický přístup zkoumající mimo jiné i podmínky možnosti subjektivního založení fenomenality našeho smyslového světa. Ve srovnání s tím by bylo snadné Portmannův přístup označit za naivně před-kritický a svým způsobem nefilosofický, neboť nebere v úvahu subjektivní povahu vnímání a fenomenalitu spojuje pouze s materiální organizací toho, co je před námi (chápe jev jako zjev). Jenže ani fenomenologie není totožná s kantovskou filosofií, ačkoli se k tradici transcendentálního přístupu hlásí, a proto nelze odlišnost Portmannova a fenomenologického přístupu posuzovat podle domnělé naivity v pojetí fenomenality. Ostatně fenomenologie se například, ústy Merleau-Pontyho, snaží, a to i při zachování transcendentálního postoje (tj. zaměření na subjektivní podmínky jevení), vrátit k naivitě před-kritického vnímání skutečnosti: „Vidíme věci samy, svět je to, co vidíme.“⁸ Ačkoli filosofie u takové „perceptivní víry“ nemůže zůstat (a proto i Merleau-Ponty dodává: „Je současně pravda, že svět je *to, co vidíme*, i to, že se musíme učit vidět.“),⁹ nelze se od ní „kopernikánsky“ odvracet, a naopak je třeba se jí držet, protože její naivita nás přidružuje u světa, který není jen naší představou.¹⁰

⁷ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, přel. J. Loužil, Praha 2001, A 42, str. 69.

⁸ M. Merleau-Ponty, *Viditelné a neviditelné*, přel. M. Petříček, Praha 2004, str. 15.

⁹ Tamt.

¹⁰ V podobném duchu interpretuje Portmannův přístup k jevům i Hannah Arendtová: oceňuje jeho myšlení jako nalezení hodnoty povrchu a převrácení „me-

Fenomenologie tedy v rámci vzájemného dialogu nemá žádný důvod odmítat Portmannovo pojetí fenomenality jako naivní postoj, ale spíše je může vítat jako specifický vhléd do fenomenálních situací, který také nevychází z kantovského pojetí fenomenality. Primární založení těchto situací ve zkušenosti vnímajícího pro fenomenologii neznamená převrácení zakládajícího vztahu, tj. přesun *arché* (resp. *hypokeimenon*) z reálně chápaného jsoucna do subjektivity vnímajícího, nýbrž *jiné a nové otevření fenomenálních polí*. Prvním metodickým krokem fenomenologie, pokud se nyní přidržíme Husserlova vypracování, je nikoli reflexe (tedy nějaká forma obratu), ale *redukce*, kterou lze chápat jako metodologický ústup z pozic subjekt-objektového dilematu otázky, kam položit základ fenomenality. Reflexe následuje až poté.¹¹ Fenomenologická redukce – interpretovaná šířeji,¹² tak, aby bylo možné vedle Husserla zahrnout i kritiky jeho pojetí redukce na čisté já – není ontologickým, ale spíše topologickým krokem; nehledá, kam položit základ fenomenality (a neklaďe ho tedy ani do reálného jsoucna, ani do subjektivního já), ale mnohem spíše *definuje území, prostor či prostředí fenomenality* (a takto je třeba chápat řeč o čistém fenoménu a čistém já).

Pro jednoduchý a rychlý vhléd do Husserlova pojetí fenomenální situace a pro vysvětlení fenomenologického vztahu mezi vjemem a vnímaným předmětem volíme dva krátké poukazy do skupiny textů z první dekády dvacátého století, která je pro rozvoj fenomenologické metodologie

---

tafyzické hierarchie“, pro niž „to podstatné leží pod povrchem“ (H. Arendtová, *Život ducha*, I, *Myšlení*, přel. J. Lusk, Praha 2001, str. 42). Pozoruhodné je, že toto převrácení metafyziky Portmannovou teorií vztahuje Arendtová explicitně ke Kantově pojetí fenomenality, která vidí jevy jako „pouhé představy“ (tam., str. 54). Ke zhodnocení povrchu viz též P. Conte, *Playing Appearances. On Some Aspects of Portmann's Contribution to Philosophical Aesthetics*, in: F. Jaroš – J. Klouda (vyd.), *Adolf Portmann. A Thinker of Self-Expressive Life*, Cham 2021, str. 159–175.

¹¹ Viz M. Nitsche, *Metodická přednost spleti. Transzitivně-topologický model fenomenologie*, Praha 2016, str. 99.

¹² Výrazem „šířeji“ tu neodkazuji k nějaké interpretační svévoli či libovůli, ale k postupu, který nehledí přímo k detailům Husserlova vypracování, ale bere v ohled i metodologický smysl fenomenologické redukce. Třeba Heidegger s konceptem redukce explicitně nepracuje, ba jej jako jeden z prvních v dlouhé řadě dalších kritizuje – některé klíčové momenty jeho díla jsou však analogické. Například již raný důraz na odlišení ontického a ontologického spojený s koncentrací na sféru lidské fakticity kombinuje redukci ontického s převedením (re-dukci) problematiky na novou půdu fakticity.

klíčová.¹³ Ve stručném shrnutí základů fenomenologie před vlastním rozvinutím přednášky *Věc a prostor* vysvětluje Husserl v § 6 rozdíl mezi vjemem (Wahrnehmung) a vnímaným či jevícím se předmětem (Gegenstand) nikoli jako rozdíl dvou entit (entity před námi a její reprezentace v nás), ale jako rozdíl dvou typů evidence, a tedy i dvou typů výpovědi: „A skutečně je evidentní, že jsou možné právě dvě řady evidentních výpovědí, výpovědi o vjemu a výpovědi o předmětu ve smyslu vjemu, a že se v nich vjem a v něm tělesně se podávající předmět nemohou zaměňovat.“¹⁴ Na rozdíl od novověké metafyziky (včetně kantovské) tak fenomenologie nevychází z rozdílu mezi vnější a vnitřní zkušeností, a *nesnaží se proto klást předmět na jednu a vjem na druhou stranu hraniční linie vnitřní/vnější*. Samozřejmě, mezi předmětem a vjemem je nutné rozlišovat (protože „vjem není věc“,¹⁵ jak Husserl dodává), ale jde o odlišnost deskriptivní, nikoli ontologickou. Jevící se předmět i vjem tvoří odlišné vrstvy téže zkušenosti; je třeba dbát na pečlivý popis těchto různých vrstev, ale neztrácet ze zřetele, že zkušenost je jednotná v rámci proudu vědomí. V následujícím § 7 proto Husserl charakterizuje fenomenologii jako „metodu vrstev“.¹⁶

Dobrým ukazatelem toho, jak fenomenologie chápe deskriptivní odlišnost mezi jevícím se předmětem a vjemem, je Husserlovo *temporální* rozlišení vjemu a fantazie ve vztahu k předmětu. Zatímco schéma reprezentujícího obsahu stále vtahuje do hry před-stavující dynamiku novověké ontologie (tím, že staví předmět *před* vnímající subjekt), temporální model rozlišuje mezi původní impresí či *přítomněním* (Gegenwärtigung) na jedné straně a reprodukcí či *zpřítomněním* (Vergegenwärtigung) na straně druhé. Vjem spočívá v původní impresi jevu, tu však nelze chápat

¹³ První dekádu dvacátého století nelze v Husserlově díle považovat optikou publikovaných svazků jen za mezidobí mezi *Logickými zkoumánými* a *Idejmi k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii*, I. Vzniká tu celá řada klíčových textů, včetně přednáškového cyklu *Hauptstücke aus der Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis* z let 1904–1905 (kam patří i známé *Přednášky o vnitřním časovém vědomí* či texty k teorii obrazového vědomí; dnes jsou čtyři části tohoto cyklu k nalezení ve svazcích *Husserliany* X, XXIII a XXXVIII) či dvou sérií přednášek z roku 1907 *Idea fenomenologie* a *Věc a prostor*.

¹⁴ E. Husserl, *Věc a prostor*, §§ 1–43, přel. D. Mudrová, in: M. Vrabc (vyd.), *Fenomenologické studie k prostorovosti*, II, Praha 2006, str. 174. Viz také E. Husserl, *Ding und Raum. Vorlesungen 1907, Husserliana*, XVI, Haag 1973, str. 17.

¹⁵ Týž, *Věc a prostor*, str. 174.

¹⁶ Tamt., str. 176. Viz též M. Nitsche, *Primát vizuální zkušenosti při výkladu prostorové povahy zvuků v Husserlových přednáškách Ding und Raum*, in: *Filosofický časopis*, 70, 2022, str. 5–21.

jako nějaké vstupní přijetí smyslových dat (např. jako kantovskou afekci věci o sobě) a naplnění vědomí obsahem, ale zásadně jako funkční variantu (či vrstvu) jednotného vědomí. Podobně ani reprodukce není znovu-představením obsahu vědomí získaného původní impresí, ale opět právě variantou, podobou či vrstvou vědomí, které je *jednotou jevu (jevícího se předmětu) a vjemu*. Přítomnění i zpřítomnění jsou funkční podoby vědomí, můžeme říci jeho (temporální) varianty. A potud mají různý funkční vztah k realitě, aniž by se tím chápala tzv. „vnější“ realita, která stojí „před“ vědomím a vztahuje se „vůči“ němu. Při restrikci rozlišení vnější/vnitřní je realita přítomnění ve vjemu temporálně spojena s tělesnou přítomností v „aktuálním nyní“. Zpřítomnění (např. fantazie nebo vzpomínka) v sobě tento rys tělesné přítomnosti v „aktuálním nyní“ neobsahuje.¹⁷ Tato tělesná (leibhaft) přítomnost je přitom konstituována vnímáním samotným jako fenomenální samodanost: „K podstatě vjemu samého náleží znázorňovat předmět jako tělesný, jenž je způsobilý se tak a tak znázorňovat.“¹⁸ Tělesná přítomnost tak pro Husserla není deskriptivně odkazovaná k nějaké „tvrdé“ vnější realitě, ale je odvozena přímo z faktu prožitku vnímání.¹⁹

Cílem této části naší studie je především jasně pojmenovat rozdíly mezi Portmannovým a fenomenologickým pojetím jevu. Dříve než to učiníme, musíme ještě krátce, v bezprostřední návaznosti na výklad Hus-

¹⁷ Viz např. v jednom ze zde sledovaných textů: E. Husserl, *Věc a prostor*, str. 172. „Der Gegenstand steht in der Wahrnehmung als leibhafter da, er steht, genauer noch gesprochen, als aktuell gegenwärtiger, als selbstgegebenener im aktuellen Jetzt da.“ Týž, *Ding und Raum*, str. 14.

¹⁸ Týž, *Věc a prostor*, str. 175. „[Z]um Wesen der Wahrnehmung selbst gehört es, einen Gegenstand leibhaft darzustellen, der also so und so beschaffener dargelegt ist.“ Týž, *Ding und Raum*, str. 18.

¹⁹ Na imanenci fenoménů klade důraz i definice fenomenologie z *Logických zkoumání* (zde ve znění druhého vydání, které zohlednilo Husserlovy výzkumy v první dekádě dvacátého století): „Čistá fenomenologie je potom nauka o podstatách ‚čistých fenoménů‘, fenoménů ‚čistého vědomí‘ ‚čistého já‘ – tj. nestaví se na transcendentní apercepci danou půdu ... psychofyzické přírody, neprovádí žádné zkušenostní a soudové kladení, které by se vztahovalo k předmětům, jež jsou vůči vědomí transcendentní... Všechny apercepcie a soudová kladení, která ve svém mínění překračují rámec daností adekvátní, čistě imanentní intuice (tedy rámec čistého proudu prožitků), bere spíše čistě jakožto prožitky, jimiž samy v sobě jsou, a podrobuje je čistě imanentnímu, čistě ‚deskriptivnímu‘ zkoumání podstaty.“ E. Husserl, *Logická zkoumání*, II/2, *Základy fenomenologického objasnění poznání*, přel. P. Urban, Praha 2012, str. 212 (v poznámce). E. Husserl, *Logische Untersuchungen*, II, *Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis*, *Husserliana*, XIX, Haag 1984, str. 765.

serlovy zakladatelské koncepce, upozornit na interpretační linii, podél níž lze naopak sledovat afinitu obou přístupů. Fenomenologie spolu s Husserlem činí metodický úkrok od jednoduchého chápání jevu spojeného s přesvědčením, že věci kolem nás se nám ukazují, že oslovují naše smyslové orgány a jejich prostřednictvím vstupují do našeho vědomí.²⁰ Jev tak pro fenomenologii není založen na názoru vnější věci, ale čistě na vjemu jako imanentní součásti prožitkového vědomí, které se jako fenomenologické pole rozkládá napříč hranicí vnějšího a vnitřního. Právě zde je možné otevřít *analogii tohoto úkroku od názornosti věcí s Portmannovým přesvědčením o nutnosti posuzovat sebezprezentaci živých organismů jako primárně neadresnou*. Fenomenologie chápe předměty zásadně (tedy rovnou a primárně) jako vnímané a odhlíží tak od toho, jak reálné věci (bráno široce, tedy včetně organismů) adresně oslovují vnímající subjekt – toto adresování, tedy neurobiologicky či ontologicky chápaný vztah mezi nezávislou realitou objektů a recepční soustavou vnímajícího, přitom fenomenologie nepopírá, ale neusuzuje z jeho analýz na nutné vlastnosti jevu (tj. vnímaného). Podobně ani Portmann neodmítá adresnost vzhledu v systému biologických vztahů zachování života, ale metodicky upozorňuje na potřebu popisovat vzhled organismů i mimo tento systém adresnosti s cílem zpřístupnit pro biologickou morfologii také jinou než čistě funkční perspektivu.

Nyní se však vraťme k pojmenování odlišnosti v Portmannově a fenomenologickém (v první řadě Husserlově) přístupu k jevům. Husserl i Portmann užívají ve svých úvahách o fenomenalitě termín „jev“ (Erscheinung), ovšem každý za jev považuje něco jiného. Pro Portmanna jde o *zjev* živého organismu, který je daný materiálním uspořádáním organického těla a jeho behaviorálními projevy – bez primárního ohledu na to, zda je takový jev vnímán, nebo ne.²¹ Husserl za jev považuje *vjem* (Wahrnehmung); jevíci se předmět je pro něj primárně vnímaným před-

²⁰ V *Logických zkoumáních* je toto odmítané pojetí jevu vyjádřeno těmito slovy („původní“ tu znamená „přirozené“, to, které je třeba metodicky změnit): „Smíme zajisté říci, že původní pojem jevu je ... pojem něčeho jevícího se, potenciálně se jevícího, něčeho názorného jako takového [der Begriff des Erscheinenden, bzw. des möglicherweise Erscheinenden, des Anschaulichen als solchen].“ E. Husserl, *Logická zkoumání*, II/2, str. 211 (v poznámce). Týž, *Logische Untersuchungen*, II, str. 765.

²¹ Koncept zjevu jako tvaru živé bytosti (lebendige Gestalt) přesahuje pouhé materiální tělesné uspořádání; viz výklad Jiřího Kloudy: „Široce chápaný smyslově vnímatelný pro-jev (od vnější tělesné struktury až po nejrůznější behaviorální projevy) označuje Portmann jako ‚tvar‘ bytosti (Gestalt), na rozdíl od její anatomické a primárně nezjevné formy (Form); nové pojetí morfologie se od její tradiční

mětem a jednotlivé předmětné momenty jsou závislé na způsobech vnímání. Zohlednění *rozdílu mezi zjevem a vjemem* tedy považuji za důležité pro přesný výklad toho, o čem se v obou koncepcích mluví, když se říká „jev“ (Erscheinung).²² Jak však vyložíme v následující části studie, zpřesňující rozlišení vlastních a nevlastních jevů více zdůrazňuje roli vnímajícího ve fenomenální situaci – a byť Portmann nedává vnímání konstituující roli, přinejmenším to umožňuje smysluplný dialog s fenomenologií ohledně adresnosti a neadresnosti vlastních jevů.

Další důležitá odlišnost se týká dynamiky jevu, tedy toho, co bychom ve slovníku obou sledovaných myslitelů mohli spojit s termínem „darstellen“. Portmann užívá výrazu „Erscheinung“ v terminologické souvislosti se slovem „Selbstdarstellung“ a označuje jím to, že smyslem zjevu živých organismů je jejich *sebe prezentace*. Husserl v textech, které jsme výše sledovali, zase mluví o tom, jak vjem *znázorňuje* (darstellt) předmět v jeho tělesné přítomnosti, a tak vlastně tvoří jev. V obou případech vyjadřuje „darstellen“ smysl jevení ve vztahu k přítomnosti a dobře nastiňuje odlišnost jevové povahy živého a neživého. Husserl (a podobně ani Heidegger) nevěnuje pozornost aspektu života a automaticky se řídí modelem věci: jevíci se předmět, tělesně znázorněný vjemem, je obvykle dýmkou, perem či hrnkem – a pokud je již stromem či hračícími si dětmi na zahradě, pak jejich živost není chápána biologicky jako život organismu, ale čistě fyzikálně jako pohyb věci. Tématem klasické fenomenologie je vzhled ve smyslu obrysů, barev, odstínění v optickém smyslu – případně akustická či haptická podoba ozvěn či kvality povrchu – bez ohledu na to, zda život mění charakter toho, jak se například barva podává (protože koneckonců je to vjem, co tuto barvu znázorňuje, nikoli předmět samotný). Naproti tomu Portmann se soustředí právě na sebe prezentaci života s implicitním přesvědčením, že fenomenalita živého (lebendige Gestalt) se liší od vzhledu věci a kresbu či zbarvení vzorů na povrchu živého organismu nelze chápat stejně jako barvu či obrys věci.

---

podoby liší právě přesunem důrazu na tvar v takto širokém smyslu.“ J. Klouda, *Hermeneutický rozměr Portmannovy teoretické biologie*, str. 79.

²² Považujeme proto za velice dobré rozhodnutí Marca Stelly překládat u Portmanna výraz „Erscheinung“ důsledně jako „zjev“, viz A. Portmann, *Nové obzory biologie*, přel. M. Stella, in: K. Kleisner (vyd.), *Biologie ve službách zjevu. K teoreticko-biologickým myšlenkám Adolfa Portmanna*, Červený Kostelec 2008, str. 13–25, zde str. 22, pozn. 3. A to na rozdíl od prvního portmannovského překladu *Nových cest biologie* od Václava Bendy (s pomocí Zdeňka Neubauera), kde se „Erscheinung“ tlumočí jako „jev“. Stella ovšem zůstává u varianty „vlastní jev“ při překladu „eigentliche Erscheinung“ a také „unadressierte Erscheinung“ jako „neadresný jev“; takto zavedený úzus tedy zachováváme i v naší studii.

Pozoruhodné přitom je, že ke stejnému přesvědčení dospěla dílem Merleau-Pontyho i fenomenologie (u něj až tak daleko, že i barvu věcí chápal jako živou). V následující části studie se chceme ptát, jak se Portmannův zájem o specifickou fenomenalitu živého projevuje v rozlišení adresného a neadresného zjevu.

2. Fenomenologická interpretace rozlišení adresných a neadresných jevů

Ve svém úsilí o metodologické založení výzkumu sebeprezentace organismů provádí Portmann dvě doplňující se rozlišení třídy jevů: jednak mezi vlastními a nevlastními jevy (*eigentliche/uneigentliche*), jednak mezi jevy adresnými a neadresnými (*adressierte/unadressierte*). V této části studie bych chtěl obhájit tezi, že pro dialog mezi Portmannovým myšlením a fenomenologií je zajímavější druhé z obou rozlišení. Pro doložení této teze si všimněme toho, jak jsou obě rozlišení vysvětlována v rámci téhož textu, v důležité Portmannově monografii *Nové cesty biologie* z roku 1961.

Definiční vymezení rozdílu mezi vlastními a nevlastními jevy má v této knize následující podobu: „Nazýváme proto všechny fenomény, které jsou takto orientovány na vnímající smysl, ‚vlastními jevy‘ a odlišujeme je od převážně většiny ostatních fenoménů, které tento vztah ke smyslům nemají a které označujeme jako ‚nevlastní jevy‘.“²³ Tato definice však nepřináší úplně jasno, protože neupřesňuje, co znamená být „orientován na vnímající smysl“ („*Beziehung zu einem aufnehmenden Sinn*“),²⁴ a především – jak dále ještě ukážeme – matoucím způsobem zasahuje do kritéria adresnosti, které se však týká jiného, doplňkového, rozlišení. Objasnění však přinesou postupně autorem uváděné příklady vlastních i nevlastních jevů, z nichž je patrné, že implicitním kritériem diferenciací je přirozenost a *přirozená situovanost* tělesných částí organismu. Vlastní jevy jsou ty, které jsou přirozeně vnímatelné, zatímco nevlastní jevy jsou pro vnímání skryté. Portmann tak kontrastuje napří-

²³ A. Portmann, *Nové cesty biologie*, I, str. 143.

²⁴ „Wir nennen darum alle Phänomene, denen solche Beziehung zu einem aufnehmenden Sinn zukommt, ‚eigentliche Erscheinungen‘ und sondern sie von der überwiegenden Majorität aller Phänomene, denen die Sinnesbeziehung abgeht, als den »uneigentlichen Erscheinungen.«“ A. Portmann, *Neue Wege der Biologie*, München 1960, str. 110.

klad kořen a listy rostliny či vnitřní orgány a tělesný povrch u neprůhledných organismů.²⁵ Tento rozdíl je udržován přirozenou či běžnou situací – ačkoli tuto formulaci u Portmanna nenacházíme –, neboť například vichřice může vyvrátit strom a zpřístupnit jeho kořeny pro vnímání, podobně jako může zranění odhalit vnitřní orgány – to z nich však ještě nečiní vlastní jevy. Uvažujeme-li o rozdílu mezi vlastními a nevlastními jevy fenomenologicky, dostává se do hry motiv *fenomenalizace*, tedy odhalování či úžeji ve vazbě na zrak, zviditelňování. Portmann je tematizuje ve spojení s technickými možnostmi přístrojové fenomenalizace, například skrze mikroskop, spíše odmítavě. Toto „překračování sféry viditelného“, tento „vpád do neviditelná“²⁶ vnímá jako riziko pro rozvoj biologie, a proto také rozlišení mezi vlastními a nevlastními jevy zvýznamňuje. Odmítnutí technické fenomenalizace podporuje interpretaci rozlišení vlastních i nevlastních jevů ve vazbě na přirozenou situaci organismů.

Vzhledem ke specifikaci Portmannova pojetí jevu ke konci předchozí části studie bychom mohli rozlišení mezi vlastními a nevlastními jevy shrnout tak, že *vlastní jev znamená zjev*, přičemž tento termín je třeba chápat nikoli jen vizuálně, byť zrak je pro fenomenologii i Portmanna vůdčím smyslem. A nevlastní jevy, včetně jejich technické fenomenalizace, vylučuje Portmann ze sféry svého zájmu. Ačkoli to není explicitně zmíněno, *rozlišení mezi adresnými a neadresnými jevy* se týká pouze vlastních jevů (a mohli bychom tedy přesněji mluvit o adresných a neadresných zjevech).²⁷ Jinak řečeno, nemá smysl ptát se, zda jsou nevlastní jevy adresné nebo neadresné. Pro rozlišení adresných a neadresných zjevů používá Portmann kritérium „vysílání“: „Biologové musí z různých důvodů provést v široké oblasti jevů právě naznačené hodnotové rozlišení: musí položit důraz na ty ‚fenomény‘, které jsou pevně spjaty s nějakou recepční schopností. Nebudeme-li následující oblíbené technické přirovnání rozvíjet až do krajních důsledků, můžeme mluvit o jevech, které jsou jako ‚vysílání‘ určeny nějakému příjemci, které jsou vysílající strukturou produkovány pro nějakou přijímající struktu-

²⁵ Podobně i poměr mezi průhledností a neprůhledností živočišných povrchů je dán přirozeně; viz A. Portmann, *Nové cesty biologie*, I, str. 137–139.

²⁶ Viz tamt., str. 61 nn., obě citace jsou ze str. 61.

²⁷ O „neadresovaných vlastních jevech“ se v *Nových cestách biologie* píše později (viz A. Portmann, *Nové cesty biologie*, II, str. 15, citováno též níže).

ru: o adresovaných jevech.²⁸ Primárním kritériem rozlišení adresných a neadresných jevů tedy není vztah k vnímání (protože ten již vyplývá z toho, že jde o vlastní jevy), ale účelnost – potud jde o „hodnotové rozlišení“ (Wertunterschied): adresnými jevy se živý organismus obrací k jiným živým organismům s nějakým biologicky popsatelným účelem (např. obrany či rozmnožování). Účelnost je vyjádřena dvojicí vysílač – přijímač,²⁹ adresnost je tedy funkční vztah.³⁰ *Vnímající ani vnímané není v kontextu adresnosti posuzováno primárně z hlediska vnímání, nýbrž z funkčně-účelného hlediska*; vnímající jako přijímač, vnímané jako vysílač signálu.

V tomto smyslu je nutné posuzovat Portmannův zájem o *neadresné* (resp. „neadresované“) *vlastní jevy*, tedy takové, které jsou vnímatelné, ale zároveň nezařazené do deskriptivního systému účelnosti (signalizace): „Kromě adresovaných existují i ‚neadresované‘ vlastní jevy – fenomény, které nám připadají smysluplné veskrze jen v aktu vidění, které jsou tedy optickým ‚vysíláním‘, aniž by zde byl adresát, jemuž je vysílání určeno. Jsme obklopeni neadresovanými jevy, které se neobracejí ani k očím příslušníků druhu, ani ke zrakům pohlavních partnerů, ani se neskrývají před očima nepřátel. Jsou to především jevová vyjádření jedinečné bytosti živočišného nebo rostlinného druhu.“³¹ Neadresované

²⁸ Týž, *Nové cesty biologie*, I, str. 143. V originále: „Aus vielen Gründen muß der Biologe den eben bezeichneten Wertunterschied im weiten Bereich der Erscheinungen machen; er muß ‚Phänomene‘ hervorheben, die in einer festen Beziehung zu einem auffassenden Sinn stehen. Wir können in einem der beliebten technischen Vergleiche, den wir nicht zu weit treiben wollen, von Erscheinungen sprechen, die als ‚Sendungen‘ an einen Empfänger gerichtet sind, die von einer Sendestruktur erzeugt, für eine Empfangsstruktur bestimmt sind: die adressierten Erscheinungen.“ Týž, *Neue Wege der Biologie*, str. 109.

²⁹ „Protiklad mezi strukturami, které jsou jako ‚vysílače‘ registrovatelné v určitém přijímacím ústrojí, tj. ve smyslovém a nervovém systému živočichů, a mezi těmi, které vůbec nevstupují do podobných vztahů – tento protiklad je pro naše pojetí živých bytostí tak důležitý, že bychom jej měli zdůraznit zvláštní terminologií.“ A. Portmann, *Nové cesty biologie*, I, str. 143. Matoucí může být, že Portmann vzápětí po této větě navazuje „definicí“ vlastních jevů, kterou jsme již uvedli výše. Považují to za formulační nešikovnost, která komplikuje porozumění poměru rozlišení vlastní/nevlastní a adresné/neadresné. Z celkové souvislosti je však patrné, že vztah vysílač–přijímač se týká adresnosti (a potažmo charakterizuje i vlastní jevy) a není kritériem rozlišení vlastních a nevlastních jevů.

³⁰ To, že neadresnost znamená narušení funkční interpretace života, zdůrazňuje i J. Dewitte, *Adolf Portmann et l'„apparence inadressée“*, in: *Prétentaine*, 14–15, 2001, str. 207–223.

³¹ A. Portmann, *Nové cesty biologie*, II, str. 15.

jevy jsou pro Portmanna základem jevového prostředí, „obklopují nás“ („wir sind umgeben“) a jejich smyslem jsou „jevová vyjádření jedinečné bytosti“ („das besondere Wesen in der Erscheinung darstellen“).³² Vyjádření, které tu Portmann používá, ukazuje, že sebe prezentaci živých bytostí, o níž jsme mluvili výše, nelze chápat jako aktivní sebe-kladení do vnímání jiných organismů. Sebe prezentace neadresuje vnímání s cílem prezentovat v jevu „jedinečnou bytost“; takovým účelem bychom se již dostali na hranu adresného jevení, byť v estetické formě a mimo účelný systém rozmnožení či zachování rodu. *Sebe prezentace je neadresná, protože primárně vytváří jevové prostředí života.*

Tímto konstatováním se dostáváme ke kořeni rozdílu mezi adresnými a neadresnými jevy, který ovšem Portmann tolik nezdůrazňuje: kritérium adresnosti je totiž *deskriptivním nástrojem biologie*. Zatímco rozlišení mezi vlastními a nevlastními jevy je založeno na přirozeném poměru mezi zjevností a skrytostí různých částí těla, o adresnosti vlastních jevů rozhoduje biologický popis. Biologie jako věda pojmenovává jednotlivé fáze a prvky „hodnotových“ systémů účelnosti, a tak je vlastně vyvádí na scénu adresnosti. Portmann ovšem na tento moment neklade důraz a spíše se stále drží konceptu přirozeného stavu. Má za to, že některé vlastní jevy přirozeně slouží k zaujetí či rozptýlení pozornosti jiného organismu, a některé jsou prostě mimo jakýkoli podobný účel. Potud by kritérium adresnosti sloužilo k prohlubující diferenciaci přirozeného aspektu vlastní jevové povahy živého. Avšak Portmann nedoceňuje, na rozdíl od fenomenologie, metodologický aspekt *fenomenalizace*, na jehož základě se kritérium adresnosti zásadně liší od rozlišení vlastních a nevlastních jevů. Zatímco u nich je biologicky vedené odkrývání shledáno jím samotným za nežádoucí, samo se naopak stává klíčem k poukazu na adresnost či neadresnost jevů. Nelze proto tvrdit, že by rozlišení adresný/neadresný metodologicky pokračovalo v linii diferenciaci vlastních a nevlastních jevů – z hlediska vztahu k biologickému odkrývání jdou naopak proti sobě. Portmann celoživotně, v hlavních dílech i příležitostných kratších

³² Celá pasáž v kontextu: „Wir finden also neben Erscheinungen, die sich an ein Auge wenden, deren Eigenart nur im Bezugssystem ‚Sehen‘, aber dort deutlich einen Sinn hat, auch andere, denen diese Eigenschaft abgeht. Neben adressierten gibt es ‚unadressierte‘ eigentliche Erscheinungen — Phänomene, die uns durchaus als nur in einem Sehakt sinnvoll erscheinen, also optische ‚Sendungen‘ sind, ohne daß ein Adressat da ist, an den sich die Sendung richtet. Wir sind umgeben von unadressierten Erscheinungen, die sich weder an das Auge eines Artgenossen, noch an das Sehen eines Geschlechtspartners wenden, die sich auch nicht vor einem feindlichen Auge tarnen. Sie stellen vor allem das besondere Wesen eines Tieres oder einer Pflanzenart in der Erscheinung dar.“ A. Portmann, *Neue Wege der Biologie*, str. 149.

textech, spojuje vymezení neadresnosti jevů s úsilím o reformu biologie a biologické morfologie, tedy o definici nového typu biologického uchopení zjevu organismů, například v eseji *Nové obzory biologie*: „Právě neadresné jevy si jako svůj výzkumný problém vytyčilo toto nové pole výzkumu. Jsou totiž zvláštním projevem života, sebe prezentací (Selbstdarstellung) organismů.“³³ I na tom lze stavět tvrzení, že kritérium adresnosti je deskriptivním nástrojem biologie. Úsilí o vymezení nové podoby biologie vlastně požaduje jiný než – v systému zachování života – funkční popis toho, co je v tomto systému neadresné, co však v jiném modelu biologického popisu a v jiném než čistě funkčním pojetí adresnosti být adresné může. Znamená-li adresnost nějaký typ fenomenálního oslovení druhého organismu („vysílání“ jemu vstříc), pak „nové cesty“ biologie vedou spíše k jinému pojetí adresování (mimo funkční systém zachování života) než do říše neadresného. *Rozlišení adresné/neadresné je relativní vůči tomu, na co se zaměřuje biologický popis.*³⁴

Portmann by na tuto námitku mohl reagovat obhajobou neadresnosti, a snad i postulováním jakési *absolutní neadresnosti*, která je nezávislá na možném způsobu biologické deskripce. Pokud za model biologického popisu vezmeme nikoli systém zachování života, ale například sebe prezentaci organismů, mohl by tvrdit, nemusí to vést k dosažení jiného typu adresnosti. Sebe prezentace živého by podle tohoto stanoviska zůstávala neadresnou i při jiném způsobu deskripce. Portmann však hledisko adresnosti popisuje nepřesně a často v konfuzi s rozlišením vlastních a nevlastních jevů; právě to jeho možnou tezi o absolutní neadresnosti neustále problematizuje. Vlastní jevy, protože jsou vnímatelné, jsou vždy „orientovány na vnímající smysl“, a proto mají povahu „opticky účinných struktur“, některé z těchto struktur pak mohou být popsány jako adresné ve funkčním systému zachování života. Nelze však již tvrdit, že opticky účinné struktury, které nelze popsat jako součást tohoto funkčního systému, se neobracejí „k oku“ a chybí jim svébytnost „ve vztahovém systému ‚vidění‘“. ³⁵ Obojí charakteristiku totiž mají, jen se neobracejí

³³ Týž, *Nové obzory biologie*, str. 23. Originální německý název zní: *Neue Fronten der biologischen Arbeit*.

³⁴ Jacques Dewitte v knize *La manifestation de soi* chápe Portmannovo odlišení neadresných a adresných jevů jako překonání „utilitarismu a funkcionalismu“ a bere jej za východisko opuštění „teleologického hlediska“ ve filosofii vůbec. Srv. J. Dewitte *La manifestation de soi. Eléments d'une critique philosophique de l'utilitarisme*, Paris 2010, str. 42 (výchozí, portmannovská kapitola je na str. 31–43).

³⁵ Toto jsou věty, které bezprostředně předcházejí výše citovanou definici neadresovaných vlastních jevů: „V systémech kožních kreseb, které se uplatnily v ži-

k oku jako funkčnímu přijímači signálu v systému zachování, jen v něm (a nikoli v systému vidění) jim chybí svébytnost. Portmannovo kritérium adresnosti přidává navíc k optickému působení zařaditelnost do systému zachování, nemůže však vymezit absolutní neadresnost, protože zjev opticky účinné struktury má vždy možnost být adresný v nějakém systému deskripce.

Zůstaneme-li v portmannovském kontextu, je třeba důrazu na neadresnost některých vlastních jevů rozumět jako potvrzení specifické povahy sebe prezentace organismu jeho zjevnou podobou. Toto potvrzení přibližuje rozlišení adresného a neadresného fenomenologickým úvahám o sebemanifestaci fenoménu. Dříve než to doložíme v následující části studie na konkrétních interpretacích, je nutné s Portmannem pro úplnost pojmenovat dva základní rysy sebe prezentace, kterými jsou „vztah ke světu prostřednictvím niternosti“ (Weltbeziehung durch Innerlichkeit) a „manifestace této niternosti v jevu“.³⁶ Niternost (Innerlichkeit) neznamena u Portmanna vnitřní prožívání, ale svébytnost a alespoň nějaký stupeň autonomie organismu (u vyšších typů života to zahrnuje i prožitky, paměť apod.).³⁷ Niternost je tedy základem sebe prezentace, tím Selbst v onom Selbstdarstellung (opět bez zúžení na vyšší typy personálního já, jde jen o specificitu či svojskost organismu). Důležitá je nyní provázanost sebe prezentace a vztahu ke světu. Vztah ke světu je smyslem niternosti: v jeho rámci o sobě organismus dává vědět i svým zjevem

---

votě vyšších, vizuálním dojmům přístupných živočichů, odkrýváme opticky účinné struktury, u nichž jednotlivosti formálního a barevného utváření nemají žádnou úlohu při bezprostředním zachování života, žádnou v běžném pojetí ‚funkční‘ roli. Kromě jevů, které se obracejí k oku a jsou svébytné jen ve vztahovém systému ‚vidění‘, v němž však jasně mají nějaký smysl, tedy najdeme i takové, jimž tato vlastnost chybí.“ A. Portmann, *Nové cesty biologie*, II, str. 15.

³⁶ „Nalezneme jej [podklad pro posuzování organismu], budeme-li za vrcholné projevy živé bytosti pokládat jednak vztah ke světu prostřednictvím niternosti, jednak k takovému spojení příslušející manifestaci této niternosti v jevu, tedy sebevyjádření.“ Tamt., str. 70. V českém překladu však vypadla následující věta, která by měla říkat: „Niternost je tak doplněna zvnějšněním v sebe prezentaci [resp. manifestaci].“ V kontextu: „Wir finden ihn, wenn wir als oberstes Kennzeichen des Lebendigen eine Weltbeziehung durch Innerlichkeit und eine dieser Verbundenheit entsprechende Kundgabe dieser Innerlichkeit in der Erscheinung, also in der Selbstdarstellung sehen. Innerlichkeit wird durch die Äußerung in der Selbstdarstellung ergänzt.“ Týž, *Neue Wege der Biologie*, str. 224 n.

³⁷ Výklad motivu niternosti v antropologickém kontextu i mimo něj (včetně nebezpečí antropomorfní identifikace niternosti a vědomí) nabízí A. Novák, *Adolf Portmann a jeho relevance pro filosofickou antropologii*, in: *Filosofický časopis*, 69, 2021, str. 752–755.

(Kundgabe der Innerlichkeit in der Erscheinung) a doplňuje niternost zvnějšněním v sebe prezentaci (Äußerung in der Selbstdarstellung). Neadresnost sebe prezentace tedy nevyklučuje souvislost zjevu se smysluplným vztahem ke světu – jinými slovy, vztah organismu ke světu překračuje utilitární (adresný) systém sebezáchovy. I motiv niternosti tak potvrzuje naše předchozí konstatování, že sebe prezentace je neadresná, protože se primárně podílí na konstituci jevového *prostředí*.

Úvod této kapitoly přišel s tvrzením, že pro dialog s fenomenologií je zajímavější diference jevů na základě adresnosti. Rozlišení mezi vlastními a nevlastními jevy je totiž z fenomenologického hlediska banální – postihuje rozdíl mezi tím, co se samo (podle přirozenosti) ukazuje a co nikoli. Čtenář sedmého, metodologického, paragrafu *Bytí a času*, by tu mohl namítnout, že vztah mezi ukazujícím se a neukazujícím se je zásadním fenomenologickým tématem a že Heidegger přece definuje fenomén jako to, „co se ukazuje samo o sobě“ (das Sich-an-ihm-selbst-zeigende).³⁸ Avšak Heidegger následně spojuje fenomenologii s „výslovným ukazováním“ toho, co se „zprvu a většinou neukazuje“,³⁹ a tím jasně staví fenomenologické rozlišení ukazujícího a neukazujícího se do zcela jiného kontextu, než je diference vlastních a nevlastních jevů. U Portmanna rozhodně nejde o to, odkrývat neukazující se nevlastní jevy.⁴⁰ Blízkost rozlišení adresné/neadresné fenomenologickým úvahám je dána právě tím, že pracuje s nebanálním konceptem neviditelnosti. Neadresnost představuje specifickou podobu *neviditelnosti*, která je blízká, na rozdíl od neviditelnosti nevlastních jevů, fenomenologickým konceptům neviditelnosti. Zatímco *neviditelnosti nevlastních jevů odpovídá přirozeně chápaná zakrytost neukazujícího se*, neviditelnost neadresných jevů se vztahuje jednak k metodologickému rozhodnutí o preferovaném typu zviditelnění biologickou deskripcí účelného, jednak k přesvědčení o smyslu manifestace vlastní povahy živého (niternosti organismů). Souvislosti neadresnosti a neviditelnosti jako výkladu sebemanifestace

³⁸ M. Heidegger, *Bytí a čas*, přel. I. Chvatík – P. Kouba – J. Němec – M. Petříček, Praha 1996, str. 45.

³⁹ Tamt., str. 52.

⁴⁰ Nenechme se zároveň mýlit, Heideggerovo „neukazující se“ není jednoduše ani analogií portmannovského „neadresného“, protože neadresnost charakterizuje některé vlastní jevy, tedy „ukazující se“. Neadresné nemá povahu „zprvu a většinou skrytého“ základu toho, co se ukazuje. Jinými slovy, Portmann neadresnost nechápe jako základ, v tomto smyslu jako „bytí“, vlastních jevů – jak by odpovídalo analogii s *Bytím a časem*. Fenomenalizace neadresných jevů je čistě deskriptivní, nikoliv ontologická.

života se bude v kontextu dialogu fenomenologie s Portmannovým myšlením věnovat následující část naší studie.

3. Neadresnost a neviditelnost – sebemanifestace života

První kapitola Portmannovy knihy *Nové cesty biologie* nese název Cesta do neviditelného světa. Portmann v ní reflektuje prudký rozvoj optické a digitální mikroskopie ve dvacátém století, který shrnuje lakonickým „biologové se zabydlují v neviditelném světě“.⁴¹ Jeho vlastní postoj je ambivalentní. Na jedné straně uznává zásadní přínos objevů na mikroúrovni pro pochopení struktury živého, na druhé straně – jak jsme zmínili již výše – se však obává ztráty smyslu pro technicky nezprostředkované vnímání života. Rozdíl mezi viditelným a neviditelným Portmann implicitně chápe jako rozdíl mezi přirozeně viditelným a technicky zviditelněným. Na základě metodologického rozhodnutí biologa může neviditelné zůstat ve svém přirozeném stavu, tedy nepřístupné vnímání, anebo je pomocí přístrojové techniky zviditelněno. Technické zviditelnění směřuje zároveň hlouběji do struktury živého, ale také v jistém smyslu vzdaluje biologické zkoumání přírodě (jako přirozenosti). Právě to je kořenem Portmannova ambivalentního chápání biotechniky. V prvních částech *Nových cest biologie* proto vůči dvěma úrovním biologického výzkumu v oblasti přirozeně neviditelného (mikro- a makromolekulární úroveň) klade důraz na setrvání biologie i na ústrojné úrovni, tj. na úrovni organismu. Do této oblasti viditelného situuje i svůj vlastní výzkum: „V době, která pronikla do říše neviditelného, však ve svém pokusu rovněž chceme upoutat pozornost také na ‚zjev‘ organismu, na jeho vnější utváření.“⁴²

Portmannův koncept neviditelnosti, jak jsme již konstatovali na závěr předchozí části této studie, se váže na rozlišení vlastních a nevlastních jevů – a potud pracuje s fenomenologicky naivním konceptem ukazování se a zakrytosti. Motiv neadresného je však blízký fenomenologicky propracovanému pojmu neviditelná, a právě na to chce v detailu poukázat tato kapitola.⁴³ Šíří fenomenologického pojetí neviditelná by pro jed-

41 A. Portmann, *Nové cesty biologie*, I, str. 74.

42 Tamt., str. 60.

43 Na korespondenci mezi neadresnými jevy u Portmanna a neviditelnem u Merleau-Pontyho upozornil již Jacques Dewitte (Henryho koncepce neviditelná

noduchost bylo možné nastínit pomocí dvou publikací z první poloviny šedesátých let, Merleau-Pontyho knihou *Le visible et l'invisible* (Viditelné a neviditelné, vypracováno 1959–1961, posmrtně publikováno 1964) a Henryho *L'essence de la manifestation* (Podstata manifestace, 1963).⁴⁴ Navzdory zásadním rozdílům v Merleau-Pontyho a Henryho myšlení lze v jejich pojetí neviditelná určit společné rysy, které i obecněji charakterizují téma neviditelného ve fenomenologii. Shrňme je ve třech klíčových bodech.

Neviditelné, zaprvé, není ve fenomenologii spojeno s absolutní skrytostí či nepřístupností, ale vždy se o něm uvažuje jako o *prohlubujícím určení viditelného*. I proto je fenomenologický koncept neviditelná blízký portmannovským neadresným jevům (tedy viditelným), nikoli těm nevlastním, tj. skrytým.⁴⁵ Merleau-Ponty mluví o „neviditelnou viditelná“⁴⁶ a charakterizuje je jako „reliéf a hloubku viditelného“ či „nulový stupeň viditelnosti, otevření jisté dimenze viditelného“.⁴⁷ Henry zase klade důraz na to, že „neviditelné není v protikladu ke konceptu fenomenality, je to její první a základní určení“.⁴⁸

---

si však nevšímá). Podle něj odkazují neadresnost i fenomenologická neviditelnost k „primární viditelnosti oddělené od vztahu subjekt-objekt“. Dewitte jen lituje, že Portmann ani Merleau-Ponty navzájem nevěděli o svém pozdním díle. J. Dewitte, *L'interanimalité comme intercorporéité et intervisibilité. Merleau-Ponty lecteur de Portmann*, str. 109. To, že oba zohledňují aspekt primární viditelnosti, jim pak podle Dewitta umožňuje chápat druhého (jiný živý organismus) ne jako „druhého pro sebe (pour soi)“, ale jako „čistě Jiného ještě před zohledněním jakékoli účinné přítomnosti subjektu nebo vědomí“ (tam., str. 110).

⁴⁴ M. Merleau-Ponty, *Le visible et l'invisible*, Paris 1964. M. Henry, *L'essence de la manifestation*, Paris 1963.

⁴⁵ Jean-Luc Marion v tomto ohledu oprávněně upozorňuje na to, že Merleau-Ponty na rozdíl od Henryho nevyčleňuje pro neviditelné specifickou podobu fenomenality (tj. manifestaci jako Henry, viz níže) a mnohem více je provazuje s dynamikou viditelného. I přes tento rozdíl však platí, že oba spojují neviditelné s viditelným, a nikoli s absolutní skrytostí. Srv. J.-L. Marion, *The Invisible and the Phenomenon*, in: J. Hanson – M. R. Kelly (vyd.), *Michel Henry. The Affects of Thought*, London – New York 2002, str. 54–111, zvl. str. 62.

⁴⁶ M. Merleau-Ponty, *Viditelné a neviditelné*, str. 251.

⁴⁷ Obě vyjádření lze nalézt in: M. Merleau-Ponty, *Smysl filosofického tázání. Dva texty k Viditelnému a neviditelnému*, přel. J. Halák, Praha 2016, str. 20 a 21 (jde o citace z předmluvy ke knize *Signes*).

⁴⁸ „[L]’invisible n’est pas le concept antithétique de la phénoménalité, il en est la détermination première et fondamentale.“ M. Henry, *L'essence de la manifestation*, str. 550.

Zadruhé je motiv neviditelného používán v rámci upozornění na *limity jevení se, pokud je fenomenalita odvozena pouze od intencionality vědomí*. Řeč o neviditelnou tak zintenzivňuje rozlišení, na něž jsme výše upozornili u Husserla: fenomenologie nechápe jev naivně jako jevící se předmět, nýbrž jako vjem. Merleau-Ponty usiluje o zohlednění neintencionálního výkladu vnímání, které chápe spíše jako tělesné vnoření se do vnímatelného světa než jako vztah k vnímatelnému předmětu. Neviditelnost je pro něj právě tím faktorem viditelného, který oslabuje vazby na viditelné předměty a dává viditelnou hloubku imerzivního prostředí. Podobně Henry formuluje v jedné ze svých pozdních přednášek s názvem *Fenomenologie života* metodologickou otázku, která doprovází celé jeho dílo: „Anebo existuje ještě jiný modus zjevování než intencionální dávání spatřit, takové zjevování, jehož fenomenalita by již nebyla fenomenalitou vnějšku?“⁴⁹ Celoživotně ji pak zodpovídá kladně a rozlišuje manifestaci, chápanou především jako neviditelnou a původní sebe-manifestaci bytí, od jevení, které je vázáno na jevící se předmět. Henry také na rozdíl od Merleau-Pontyho klade důraz na metodologický odstup fenomenologie od exteriority viditelného s tím, že původní manifestace se týká neviditelné niternosti a sebeafekce života.

Třetí moment fenomenologického chápání dává neviditelnou *topologický* charakter. Jak tomu rozumět? Zatímco viditelnost tlačí do pozornosti jednotlivé předměty a určuje intencionální charakter vnímání, dává neviditelnost viditelnému povahu vnímaného *prostředí*. Toto prostředí pochopitelně zahrnuje i jednotliviny, ale jeho struktura není založena jen na jejich jasných konturách, nýbrž také na překryvech tvarů, různých úhlech pohledu a stupních ostroty vnímaného. Tyto faktory dávají vnímanému charakter vrstveného prostředí (a nikoli celku jednotlivostí). Zároveň je neviditelnost tím, jak zdůrazňují oba sledovaní fenomenologové ve shodě s původním husserlovským impulsem, co umožňuje vstup imaginace do konstituce našeho prostředí, tj. *zápis imaginativního do světa vjemů*. Merleau-Pontyho slova o neviditelnou jako dimenzionalitě viditelného jsme již citovali a ve *Viditelném a neviditelném* je poukazů k topologickému chápání viditelnosti celá řada.⁵⁰ Henry se na prostorovost vztahu

---

⁴⁹ Týž, *Fenomenologie života*, I, *O fenomenologii*, přel. M. Jiskra, Červený Kostelec 2019, str. 67.

⁵⁰ Srv. kapitulu o Merleau-Pontyho topologii bytí in: M. Nitsche, *Prostranství bytí. Studie k Heideggerově topologii*, Praha 2011, str. 117–129.

viditelná a neviditelná zaměřuje mimo jiné ve svém pozdějším textu *Voir l'invisible, sur Kandinsky* (Vidět neviditelné, o Kandinském 1988).⁵¹

Fenomenologické pojetí neviditelná tedy charakterizují tři základní momenty: vazba na viditelné, krok za limity intencionality a topologická povaha. V jejich rámci lze rozvinout analogie mezi neadresným a neviditelným. U prvního momentu jsme to již naznačili: neadresné charakterizuje vlastní jevy, a tudíž podobně jako neviditelná viditelného umožňuje prohlubující (až esenciální) určení vnímaného. Ve druhém a třetím momentu lze analogii ještě více specifikovat: ve druhém poukazem na Henryho výklad neviditelné povahy života a ve třetím rozvinutím Portmannovy nauky o světelném poli jevového prostředí.

Podobně jako ve druhém momentu neviditelná činí také motiv neadresnosti krok za zúžené chápání viditelná: zjev organismu nelze redukovat jen na účelně adresné, a v tomto smyslu předmětné, souvislosti zachování života. Smyslem zjevu je také prostá sebe prezentace organismu, manifestace jeho niternosti. S Portmannovým důrazem na neadresnost zjevu tu koresponduje Henryho diktum: „Život je neviditelný.“⁵² V širším kontextu je zdůvodněné takto: „Život totiž zůstává v sobě samém. Nemá vnějšek. Teoretickému či smyslovému pohledu se nenabízí žádná strana jeho bytí, tak jako se nemůže stát předmětem jakéhokoli jednání. Život nikdy nikdo neviděl a nikdy neuvidí. Život je dimenzí radikální imanence.“⁵³ Je samozřejmě potřebné být na pozoru před lacinými paralelami, nicméně portmannovská souvislost sebe prezentace organismu-niternost-neadresnost je tu velmi blízko Henryho souvislosti život-radikální imanence-neviditelnost. Portmannův důraz na to, že viditelnost života nelze redukovat na účelný systém signalizace a že život má smysl v sobě samém nad rámec kauzálních vztahů zachování, se blíží tvrzení o neviditelnosti života v radikální imanenci žití. Neadresnost modifikuje způsoby toho, jak se zjev – a nyní využijme Henryho dikta – „nabízí teoretickému či smyslovému pohledu“, a ještě více toho, jak se „může stát předmětem jednání“. Hlavní rozdíl obou linií myšlení spočívá v tom, že u Portmanna se niternost zvnějšňuje (Äußerung), neadresná sebe prezentace živého se tedy vyjadřuje vnějškem – zatímco Henryho život „nemá vnějšek“. Henryho fenomenologický přístup vychází z perspektivy živého, resp. žijícího: život, který je žit, skutečně vnějšek nemá. Portmann

⁵¹ M. Henry, *Voir l'invisible, sur Kandinsky*, Paris 2005.

⁵² Týž, *Fenomenologie života*, str. 54. Citace je z přednášky *Co je to, co nazýváme životem?*

⁵³ Tamt.

ve svých textech zůstává biologem: neadresné projevy živého je třeba vědecky zaznamenat.

Třetí, topologický, moment fenomenologického výkladu neviditelná se týká *přechodu vjemového viditelná v prožívané prostředí*, které lokalizuje viditelné i vidoucího. Aspekt neviditelná akcentuje fenomenologický důraz na to, že lokalizace neznamena identifikaci objektivních bodů v okolí vnímajícího, protože lokalizace vjemu se liší od lokalizace vnímaného předmětu, ale že jde o prostorovou organizaci vjemových polí například vrstvením (Husserl) či změnou tělesného schématu (Merleau-Ponty). *Neviditelnost je tu tedy faktorem, který oslabuje založení okolí na předmětech obklopujících vnímajícího*. U Portmanna jsme v předchozích výkladech zase konstatovali, že neadresnost sebe prezentace znamená posun od soustředění na funkční prezentaci jednotlivých organismů směrem k vnímání jevového prostředí života vůbec. Jistě, tento krok se u Portmanna odehrává na půdě hodnocení zjevu jednotlivého organismu, ale ve výsledku vede ke zvýznamnění prostředí života vůbec. V *Nových obzorech biologie* k tomu čteme: „Náš nový obrat vede ke studiu světla, světelného pole, jako významného prostoru pro sebe prezentaci.“⁵⁴

Za klíčový text, kde se motiv světelného pole (Lichtfeld) či prosvětleného prostoru objasňuje, považují Portmannovu studii *Transparente und opake Gestaltung* (Transparentní a netransparentní ustrojení, 1957). Autor tu potvrzuje předpoklad, z něhož vycházíme při formulaci topologické analogie neadresnosti a neviditelná: pokud v komplexu neadresnosti zohledníme status vnímajícího, vede to ke zdůraznění prostředí vlastní zjevnosti organismů. Neadresná zjevnost je zjevností ve prospěch prostředí, protože obohacuje jeho rozmanitost nad rámec účelnosti. Zohlednění „nazírajícího oka“ přitom není v konceptu neadresnosti banálním krokem, neadresný jev totiž *ex definitione* není zaměřen na pohled vnímajícího – přesto jde ale o vlastní jev, proto je třeba do systému neadresnosti zařadit i vnímající oko. Portmannovými slovy: „Na tomto stupni organizace [tj. mimo systém adresnosti – M. N.] nemůžeme nazírající oko brát bez dalšího jako orgán přiřazený vnějším jevům, nýbrž musíme tyto vzory [na příkladu ptačích per – M. N.] zařadit do všeobecnějšího vztahového systému, jenž je nadřazen i oku: do prosvětleného prostoru.“⁵⁵ Neadresnost tedy, podobně jako neviditelnost ve fenomenologii,

⁵⁴ A. Portmann, *Nové obzory biologie*, str. 24.

⁵⁵ „Wir dürfen also auf dieser Organisationsstufe nicht ohne weiteres das anschauende Auge als das der äusseren Erscheinungen zugeordnete Organ annehmen, sondern wir müssen diese Muster in das allgemeinere Beziehungssystem eingliedern, das auch dem Auge noch übergeordnet ist: in den lichterfüllten Raum.“

uvolňuje oko z jednoduše chápaných předmětných („vnějších“) vazeb a zařazuje vizualitu do „obecnějšího“ – topologického – systému vztahu k prostředí.⁵⁶ Poukaz na světelnost jevového pole vlastních jevů (dominantní právě u jevů neadresných) tak není nějakou bizarní mystikou portmannismu.⁵⁷ Nejde totiž primárně o světlo – rozhodně ne ve smyslu transcendentního původu světa i osvětlení – , ale o prosvětlené prostředí.⁵⁸ Pro Portmanna znamená světelnost prostředí možnost, jak vysvětlit podíl neadresné sebezprezentace na artikulaci vztahu organismu ke světu (Weltbeziehung).⁵⁹

A. Portmann, *Transparente und opake Gestaltung*, in: M. J. Langeveld (vyd.), *Rencontre/Encounter/Begegnung. Contributions à une psychologie humaine, dédiées au prof. F. J. J. Buytendijk*, Utrecht 1957, str. 355–370, zde str. 367.

⁵⁶ Bertrand Prévost interpretuje spojení neadresnosti se světelným polem jako „konstituci autonomní expresivní roviny, která již nemá co do činění se vztahem subjektu k objektu“ – jde mu tedy především o autonomii výrazu a nebere ohled na vztah světelnosti a vnímajícího. Fenomenologie naproti tomu vztah neviditelná a oka promýšlí. Prévost hledá analogie k neadresným jevům spíše u Deleuze – a v jeho výkladu Bergsona –, ve fenomenologickém konceptu světelnosti totiž sledává latentní platonismus. S tím však nelze souhlasit, neboť topologické chápání světelnosti, tj. s důrazem na prostředí, se platonismu úspěšně vymyká. Viz B. Prévost, *Les apparences inadressées. Usages de Portmann (doutes sur le spectateur)*, in: B. Prévost – B. Rougé (vyd.), *L'adresse. XVIe colloque du Cicada*, Pau 2011, dostupné z https://www.fabula.org/atelier.php?Les_apparences_inadress%26acute%3Bes (navštíveno 15. 3. 2022). Srv. též B. Prévost, *Interiorita, exteriorita, výraz podla Adolfa Portmannna*, přel. A. Záthurecký, *Filozofia*, 68, 2013, spec. č. 1, str. 82–90.

⁵⁷ Podobně ani fenomenologická řeč o neviditelnou nezakládá nějakou filosofickou mystiku – a to ani v případě nové francouzské fenomenologie, která bývá kritizována za theologický obrat. Blíže k tomu M. Nitsche, *The Invisible and the Hidden within the Phenomenological Situation of Appearing*, in: *Open Theology*, 6, 2020, str. 547–556. Analogie neadresnosti s neviditelnem ukazuje dobrý smysl Portmannovy koncepce světelného pole. Proto nesouhlasím s Kloudovým spíše negativním hodnocením této nauky, které přehlíží její topologicko-fenomenologický význam. Viz J. Klouda, *Hermeneutický rozměr Portmannovy teoretické biologie*, str. 96.

⁵⁸ Stranou musíme nechat styčné prvky portmannismu s Heideggerovým pojetím prosvětleného prostředí, nejen ve významu světliny (Lichtung), ale i jako poukaz na průhlednost (Durchsichtigkeit) a projasněnost (Helle) světa.

⁵⁹ Podrobněji o tom A. Portmann pojednává v kapitole *Erleuchtung und Erscheinung im Lebendigen* v knize *Aufbruch der Lebensforschung*, Zürich 1965, str. 33–57.

Závěr

V této studii jsme nechali stranou v literatuře již zpracovaný vliv Portmannových tezí na Merleau-Pontyho pojetí interanality a soustředili se na fenomenologickou interpretaci motivu neadresnosti jevů. Blízkost mezi Portmannovým myšlením a fenomenologií lze konstatovat nikoli v založení fenomenality – protože Portmann chápe jev prostě jako zjev, zatímco fenomenologie odvozuje čistý jev z vjemu –, ale ve využití neadresnosti pro výklad jejího smyslu. Pokud bychom za adresnost – dovolme si nyní převzít portmannovskou terminologii i pro fenomenologické účely – označili vztah objektu k vnímajícímu subjektu v rámci naivně chápané fenomenality, pak fenomenologie přímo vychází z metodologické transformace takového subjekt-objektového vztahu a odvozuje jev jako vjem přímo z vnímání – a nikoli z faktu adresování smyslové soustavy vnějšími podněty. Portmannův důraz na neadresnost ovšem nevychází ze zájmu o prožitky vnímajícího, ale ze snahy neredukovat biologii pouze na výzkum funkcí zachování života. Úvahy o blízkosti Portmannova myšlení a fenomenologie nesené motivem neadresnosti tedy musí respektovat zásadní odlišnost východisek těchto dvou metodologických ustoupení od adresnosti. Oprávněnost analogie obou přístupů se však jasně potvrzuje při porovnání neadresnosti s neviditelností, kterou v této studii považujeme za vlastní fenomenologickou paralelu konceptu neadresnosti. Nauka o neadresnosti jevů ústí stejně jako fenomenologické teze o neviditelnosti v koncepci pestrého a vrstveného perceptivního prostředí, které není založené ani na reprezentaci vnímaného ve vnímajícím subjektu, ani na objektivním, kauzálně provázaném, systému funkčních vztahů. Smyslem fenomenality je pro oba směry volná, systémy metafyziky nevázaná,⁶⁰ konstituce sensoricky bohatého životního prostředí.⁶¹

---

⁶⁰ Termín metafyzika je tu použit v heideggerovském smyslu a také jako odkaz na pozitivní Heideggerův ohlas na Portmannovu knihu *Tiergestalt*. Viz vyjádření ve druhém ze dvou Heideggerových dopisů Portmannovi (ze dne 28. února 1948), které objevil a publikoval Stanislav Komárek: „Ten, kdo přináší takovéto výsledky, má velmi svízelnou pozici. Nejprve se namítá, že měřeno obvyklými kauzálními metodami z toho nic nevychází. Poté, jakmile se to vidí, se vysloví mínění, že je to vlastně samozřejmé.“ Viz K. Kleisner, *Biologie ve službách zjevu*, str. 108.

⁶¹ Tato studie vznikla s podporou projektu GA ČR č. 19-115715S „Adolf Portmann: průkopník eidetického a semiotického přístupu ve filozofii věd o živém“ řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové. Za cenné diskuse o Portmannovi a fenomenologii děkuji Filipu Jarošovi, Jiřímu Kloudovi, Elišce Fu-

ZUSAMMENFASSUNG

Der Schwerpunkt der vorliegenden Studie liegt auf der Interpretation des Motivs der unadressierten Erscheinungen im Dialog zwischen dem Denken Adolf Portmanns und der Phänomenologie. Die Nähe zwischen Portmann und der Phänomenologie wird nicht in der Grundlegung der Phänomenalität gesehen, sondern in der Verwendung des Nicht-adressierten zur Interpretation ihrer Bedeutung. Die Konzeption der Unsichtbarkeit (insbesondere bei M. Merleau-Ponty und M. Henry) wird dabei als eine phänomenologische Parallele zu dem Nicht-Adressierten angesehen. Sowohl das Nicht-Adressierte als auch die Unsichtbarkeit bestimmen eine geschichtete Wahrnehmungsumgebung, die weder auf der Repräsentation des Wahrgenommenen im wahrnehmenden Subjekt noch auf einem objektiven, kausal zusammenhängenden System funktionaler Beziehungen beruht.

SUMMARY

The study focuses on the interpretation of the motif of unaddressed phenomena in the dialogue between Adolf Portmann's thought and phenomenology. It establishes the closeness between Portmann and phenomenology, not in the foundation of phenomenality, but rather in employing nonaddressedness for interpreting phenomenality's meaning. The concept of invisibility, especially in M. Merleau-Ponty and M. Henry, is considered as a phenomenological parallel to nonaddressedness. Both nonaddressedness and invisibility determine a layered perceptual environment that is based neither on representation of the perceived in a perceiving subject nor on an objective, causally interrelated system of functional relations.